

Meryem Sûresi Kıssalarında Dil ve Üslup

Bilal GÖKKIR

Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Bu çalışmada Meryem Sûresi'nde yer alan altı kıssanın dil ve üslubu üzerinde duracağız. Sûrede kıssaların yer almasından da anlaşılacağı gibi Meryem sûresi, Mekkî sûrelerdendir. Sûre Mekkî sûrelerin başlıca özelliklerinden olan Mukattaa harfleri ile başlaması, secde âyeti içermesi¹, **سَّ** lafzının yer alması², ve peygamber kıssalarının bulunması gibi özellikleri taşımaktadır.³

Başta bulunan Hurûf-ı mukattaa dışında, sûrenin yapısal anlamda iki ana bölümden oluştuğu görülmektedir: Kıssa (2-58) ve Cedel (59-98).

Burada bu iki bölüm hakkında genel bilgiler vermeden önce bu bölümlere hâkim olan fasılalar üzerinde duralım.

Sûrede 2-33 âyetler arasındaki fasıla **بـ** ile başlar; âyet 34'te konu değişimiyle birlikte fasıla değişir ve **و-ون/ين** bazan **يم** hâlini alır. Sûrenin 34. âyetiyle birlikte aslında kıssa içinde cedel kendini göstermektedir. Zira burada hakkında tartışmaların olduğu Hz. İsa konusunda son sözün ortaya konduğu

¹ Meryem 19/58.

² Meryem 19/79 ve 19/82.

³ Mekkî sûrelerin özellikleri için bkz. Zerkeşî, *Burhân*, 1/188-189; Suyûtî, *İtkân* 1/29; Suphi Salih, *Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'ân*, İstanbul ts., s. 181-182.

vurgulanmaktadır: *ذَلِكَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ قَوْلَ الْحَقِّ الَّذِي فِيهِ يَمْتَرُونَ*. Kanaatimizce burada dikkat çekilmesi gereken bir başka metinsel özellik âyet 34 ile birlikte İsa'nın isminin ilk kez anılmış olmasıdır. Kıssada bir bebekten söz edilmekte ancak isim verilmemektedir. Kıssanın İsa hakkında olduğunu bilmeyen biri için ya da zihin olarak İsa ismine yoğunlaşmamış biri için aniden “Meryem oğlu İsa bu işte...” sözleri oldukça çarpıcı olsa gerektir. Bu çarpıcılık aynı zamanda fasıla ile de güçlendirilmiş gözükmemektedir. Bu nedenledir ki âyet 41 ile birlikte İbrahim kıssasına geçildiğinde -ya- fasılasına tekrar dönülmektedir. *وَادْكُرْ فِي الْكِتَابِ* *إِبْرَاهِيمَ إِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَبِيًّا*.⁴

Kıssa bölümündeki bu yapısal özellik, kıssa ve cedel bölümlerinin fası-lalar yoluyla da belirginlik kazandığını gösterir mi? Kıssa içindeki cedel için söylediğimiz bu kanaati bizzat kıssadan cedele geçiş olan sürenin 59. âyeti ve sonrası için söylemek mümkün gözükmemektedir. Zira bu geçişte fasıla değiş-memektedir. Değişim sadece fasıladaki harflerin seçiminde olmaktadır. Zira müşriklerle karşı söz konusu sert eleştiriler arttıkça aynı zamanda bu üsluba da yansımaktadır. Nitekim âyet 75 den itibaren fasılların -دا- ve -ج- hâlini aldığı ve bazan şeddeli olarak geldiği görülmektedir.

جُنْدًا / مَرْدًا / وَوْلَدًا / عَهْدًا / مَدًّا / فَرْدًا / عَزًّا / ضِدًّا / أَرْزًا / عَدًّا / وِفْدًا / وِرْدًا / عَهْدًا / وِلْدًا / إِدًّا /
هَدًّا / وِلْدًا / وَوْلَدًا / عَبْدًا / فَرْدًا / وُدًّا / لُدًّا / رَكْرًا

Sûrede dikkat çeken bir başka yapısal özellik ise, vahyin muhatabı olması hasebiyle Hz. Peygamber'in zaman zaman sûrede yer almış olmasıdır. Mukat-taa harflerinin peşi sıra gelen ilk âyette kendini رَبِّكَ ifadesi ile gösterir. *Te'vilatu Ehli's-Sünne* adlı tefsirinde, Ebu Mansur Muhammed el-Maturîdî (v. 333/944) âyetini açıklarken, âyetin Hz. Peygamber'in nübüvvetine delil teşkil ettiğini söyler. Zira der Maturîdî, âyet “Rabinin kulu Zekeriyya'ya rahmetini” kitap ehline anlatarak, onlara kendi kitaplarında olanı haber ver-mektedir.⁵ Hz. Peygambere hitaben “senin Rabbin” ifadesi üslûp olarak Hz. Peygamber'i sürece ve olaya dâhil etmektedir. Nitekim bu yolla, Hz. Peygam-ber'e destek verilmekte, tarihsel olayların ve bazen de tartışmaların içine çekil-mektedir.⁶ Tablo hâlinde gösterecek olursak:

⁴ Krş. Kutub, *et-Tasviru'l-Fenni fi'l-Kur'an*, 1966, s. 91-92 (Türkçe çevirisi, *Kur'an'da Edebi Tas-vir*, çev: Süleyman Ateş, Ankara 1967, s. 164-168).

⁵ Maturîdî, *Te'vilatu Ehli's-Sünne*, 3/257.

⁶ Ayet 9'da *وَإِنَّ اللَّهَ رَبِّي* şeklinde yer alan *رَبُّكَ* ifadesi ve devamındaki 2. tekil şahıs kullanımları Zekeriyya'ya hitap etmektedir. âyet 36'da ise *وَإِنَّ اللَّهَ رَبِّي*

19/2	ذِكْرَ رَحْمَةِ رَبِّكَ عَبْدَهُ زَكَرِيَّا
19/64	وَمَا نَنْزِلُ إِلَّا بِأَمْرِ رَبِّكَ لَهُ مَا بَيْنَ أَيْدِينَا وَمَا خَلْفَنَا وَمَا بَيْنَ ذَلِكَ وَمَا كَانَ رَبُّكَ نَسِيًّا
19/68	فَوَرَبِّكَ لَنَحْشُرَنَّهُمْ وَالشَّيَاطِينَ ثُمَّ لَنُحْضِرَنَّهُمْ حَوْلَ جَهَنَّمَ جِثِيًّا
19/71	وَإِنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا كَانَ عَلَى رَبِّكَ حَتْمًا مَقْضِيًّا
19/76	وَيُرِيدُ اللَّهُ الَّذِينَ اهْتَدَوْا هُدًى وَالْبَاقِيَاتِ الصَّالِحَاتِ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ مَرَدًّا

Âyet 75'te olduğu gibi قُل ile hitabın doğrudan Hz. Peygambere yapılmış olması, Kıssaların sunumunda وَاذْكُرْ ifadesi ile Hz. Peygambere hitap edilmesi aynı şekilde Peygambere vahiy sürecine dâhil etmektedir. 75. âyetle başlayan “Peygamber’e doğrudan hitap” 76, 77, 83, 84, 97 ve 98 âyetleri ile sürmektedir. Tablo hâlinde gösterecek olursak:

19/75	قُلْ مَنْ كَانَ فِي الضَّلَالَةِ فَلْيَمْدُدْ لَهُ الرَّحْمَانُ مَدًّا حَتَّىٰ إِذَا رَأَوْا مَا يُوعَدُونَ إِمَّا الْعَذَابَ وَإِمَّا السَّاعَةَ فَسَيَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ شَرٌّ مَكَانًا وَأَضْعَفُ جُنْدًا
19/77	أَفَرَأَيْتَ الَّذِي كَفَرَ بِآيَاتِنَا وَقَالَ لَأُوتِيَنَّ مَالًا وَوَلَدًا
19/83	أَلَمْ تَرَىٰ أَنَّا أَرْسَلْنَا الشَّيَاطِينَ عَلَى الْكَافِرِينَ تُوْزُهُمْ أَزًّا
19/84	فَلَا تَعْجَلْ عَلَيْهِمْ إِنَّمَا نَعِدُّ لَهُمْ عَذَابًا
19/97	فَأَنَّمَا يَسْرِنَاهُ بِلِسَانِكَ لِنُبَشِّرَ بِهِ الْمُتَّقِينَ وَنُنذِرَ بِهِ قَوْمًا لُدًّا
19/98	وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْنٍ هَلْ تُحِسُّ مِنْهُمْ مِنْ أَحَدٍ أَوْ تَسْمَعُ لَهُمْ رِكْرًا

Üslup açısından üzerinde durulması gereken hususlardan bir diğeri de, sûrenin iç örgüsünde sıkça geçen konu ve kavramlardır. Bunların başında *rahmet* ve *Rahmân* sözcükleri gelmektedir. Rahmet temasının ağırlıklı olduğu sûrenin en büyük maksatlarından biri, Bikâî 'ye göre “Allah'ın, seçkin kullarına bahsettiği nimetleri ortaya koymaktır.”⁷ Seyyid Kutub'un ifadesiyle, sûrede bir *rahmet* havası hâkimdir.⁸ Bu rahmet havası, sûrenin ilk kıssası olan Zekeriya kıssasının ilk âyeti ذِكْرَ رَحْمَةِ رَبِّكَ عَبْدَهُ زَكَرِيَّا ile başlamakta; sûrenin sonunda Rahmân'ın müminler için bir sevgi yaratacağını ifade eden 96. âyete kadar sürmektedir: إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمَانُ وُدًّا

⁷ İsa'nın ağzından verilmektedir. وَرَبِّكُمْ فَاعْبُدُوهُ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ

⁷ Bikai, *Nazmu'd-Dürer fı Tenâsubi'l-Âyât ve's-Suver*, 4/527.

⁸ Kutup, *Fi Zilali'l Kur'an*, 9/488-489.

Sayısal olarak bakıldığında Kur'an'ın genelinde 57 kez geçen *Rahmân* ismine mukabil sûrede 16 kez *Rahmân* ismi geçmekte ve *Rahmân* isminin kullanımı cedel kısmında daha da artmaktadır. *Rahmân* ismi Kur'an'ın genelinde olduğu gibi Meryem Sûresinde de harf-i tarif ile kullanılmaktadır.⁹ Bunun yanı sıra sûrede 8 kez *الله*/lafzatullah yer almaktadır.

Bu nedenle Sûrede “Rahmet” ve “Rahmân”ın yansımaları da her adımda fark edilir. Yahya'ya Allah katından kalb yumuşaklığı ve safiyet/temizlik verilmesi; aynı şekilde Yahya'nın ebeveynine, İsa'nın annesine güzel muamele etmelerinin belirtilmesi, Kutub'un söz ettiği, sûredeki rahmet havasının oluşmasında önemli rol oynamaktadır. Bununla da kalmaz; Meryem kendisine zarar vereceğinden korktuğu kişiden Rahmân'a sığınır (âyet 18); melek ise doğacak çocuğun (İsa'nın) insanlara bir rahmet olacağını söyler (âyet 21). İbrahim, babasını şeytana karşı uyarırken onun Rahmân'a isyan ettiğini hatırlatır. İbrahim, İshak ve Yakûp hepsi rahmetten nasiplerini alırlar. Harun, destekçi olsun diye Allah'ın Musa'ya olan rahmetinden ötürü verilmiştir. Bütün bunlar ve bunların neslinden gelen 'Allah'ın nimet verdikleri' kişiler, Rahmân'ın âyetleri okunduğunda ağlayarak secdeye kapanırlar.

	Âyet
19/18	قَالَتْ إِنِّي أَعُوذُ بِالرَّحْمَانِ مِنْكَ إِنْ كُنْتَ تَقِيًّا
19/26	فَكُلِّي وَاشْرَبِي وَفَرِّي عَيْنًا فَإِمَّا تَرِينِ مِنَ النَّبْتِ أَحَدًا فَقُولِي إِنِّي نَذَرْتُ لِلرَّحْمَانِ صَوْمًا فَلَنْ أُكَلِّمَ الْيَوْمَ إِنْسِيًّا
19/44	يَا أَبَتِ لَا تَعْبُدِ الشَّيْطَانَ إِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلرَّحْمَانِ عَصِيًّا
19/45	يَا أَبَتِ إِنِّي أَخَافُ أَنْ يَمَسَّكَ عَذَابٌ مِنَ الرَّحْمَانِ فَتَكُونَ لِلشَّيْطَانِ وَلِيًّا
19/58	أُولَئِكَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ مِنْ ذُرِّيَةِ آدَمَ وَمِمَّنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ وَمِنْ ذُرِّيَةِ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْرَائِيلَ وَمِمَّنْ هَدَيْنَا وَاجْتَبَيْنَا إِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُ الرَّحْمَانِ خَرُّوا سُجَّدًا وَسَبَّحُوا بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ
19/61	جَنَّاتٍ عِدْنٍ الَّتِي وَعَدَ الرَّحْمَانُ عِبَادَهُ بِالْغَيْبِ إِنَّهُ كَانَ وَعْدُهُ مَأْتِيًّا
19/69	ثُمَّ لَنْزِعَنَّ مِنْ كُلِّ شِيعَةٍ أَيُّهُمْ أَشَدُّ عَلَى الرَّحْمَانِ عِتِيًّا
19/75	قُلْ مَنْ كَانَ فِي الضَّلَالَةِ فَلْيَمْدُدْ لَهُ الرَّحْمَانُ مَدًّا حَتَّىٰ إِذَا رَأَوْا مَا يُوعَدُونَ إِمَّا الْعَذَابَ وَإِمَّا السَّاعَةَ فَسَيَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ شَرٌّ مَكَانًا وَأَضْعَفُ جُنْدًا
19/78	أَطَّلَعَ الْغَيْبَ أَمَّ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمَانِ عَهْدًا

⁹ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Yıldırım, *Kur'an'da Ulûhiyet*, s. 111-124.

19/85	يَوْمَ نَحْشُرُ الْمُتَّقِينَ إِلَى الرَّحْمَانِ وَفْدًا
19/87	لَا يُمْلِكُونَ الشَّفَاعَةَ إِلَّا مَنْ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمَانِ عَهْدًا
19/88	وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَانُ وَلَدًا
19/91	أَنْ دَعَوْا لِلرَّحْمَانِ وَلَدًا
19/92	وَمَا يَتَّبِعِي لِلرَّحْمَانِ أَنْ يَتَّخِذَ وَلَدًا
19/93	إِنْ كُلُّ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ إِلَّا آتِي الرَّحْمَانِ عَبْدًا
19/96	إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمَانُ وُدًّا

Tablo: Meryem Süresinde “Rahmân” isminin geçtiği âyetler

	Âyet
19/2	ذِكْرُ رَحْمَةِ رَبِّكَ عَبْدَهُ زَكَرِيَّا
19/21	قَالَ كَذَلِكَ قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٌ وَلِنَجْعَلَهُ آيَةً لِلنَّاسِ وَرَحْمَةً مِنَّا وَكَانَ أَمْرًا مَقْضِيًّا
19/50	وَوَهَبْنَا لَهُمْ مِنْ رَحْمَتِنَا وَجَعَلْنَا لَهُمْ لِسَانَ صِدْقٍ عَلِيًّا
19/53	وَوَهَبْنَا لَهُ مِنْ رَحْمَتِنَا أَخَاهُ هَارُونَ نَبِيًّا

Tablo: Meryem süresinde “Rahmet” kelimesinin geçtiği âyetler

Rabb isminin de ربك ve ربي şekillerinde iyelik zamirleriyle kullanıldığı dikkat çekmektedir. Rabb ismi Mekkî sûrelerdeki isimlerden olup Kur'an'da الله lafzından sonra ulûhiyeti belirtmek için en çok kullanılan isimdir. Kur'an'da 970 kez geçen Rabb ismi genelde tekil muhatap zamirine izafet ile; yer yer de insana ait diğer zamirlere izafet ile kullanılır. Bazen, yer ve gök, âlem, doğu-batı gibi kavram ve varlıklara izafe ile de kullanıldığı olur.¹⁰

Rahmetin yanı sıra sûrede şirke karşı bir sertlik de söz konusudur. Yeni-den dirilişi inkâr edenler, müminlere karşı mal ve makamla övünenler, Allah'a ortak koşanlar, Allah'a çocuk isnad edenler ile ilgili gelen eleştiriler oldukça serttir. Öyle ki “neredeyse gökler parçalanacak, yer yanılacak, dağlar yıkılıp çökecektir! (Âyet 90). Özetle ifade edecek olursak, sûrede kıssa ve cedel kısımlarının kendine mahsus bir fasılası var demek güç gözükmeyle beraber, müşriklere yapılan tenkidin arttığı cedelde, fasılanın belli harflerle bittiği gö-

¹⁰ bkz. Yıldırım, Kur'an'da Ulûhiyet, s. 89-97.

rûlmektedir. Daha çok 13- sesinin hâkim olduğu bu fasıllar, sûreye hâkim olan rahmet ve Rahmân ifadeleri ile bir denge oluşturur gibidir.

Sûrede göze çarpan yapısal bir özellik de metinde iç bağlantıları oluşturduğunu düşündüğümüz ifade tekrarlarıdır Bunlar özellikle kıssalar bölümünde yoğunlaşmış durumdadır. Bazen cedel kısmında da görülmektedir.

عسي الا اكن بد عاء ربي شقيا İbrahim, Meryem 19/48	ولم اكن بدعاءك رب شقيا Zekeriya-Yahya, Meryem 19/4
قالت اني يكون لي غلام Meryem-İsa, Meryem 19/20	قال رب اني يكون لي غلام Zekeriya-Yahya, Meryem 19/8
قال كذلك قال ربك هو علي هين Meryem-İsa, Meryem 19/21	قال كذلك قال ربك هو علي هين Zekeriya-Yahya, Meryem 19/9
وبرا بوا لدتي ولم يجعلني جبارا شقيا Meryem-İsa, Meryem 19/32	وبرا بوا لديه ولم يكن جبار عصيا Zekeriya-Yahya, Meryem 19/14
و السلام علي يوم ولدت ويوم اموت ويوم ابعث حيا Meryem- İsa, Meryem 19/33	و السلام عليه يوم ولد ويوم يموت ويوم يبعث حيا Zekeriya - Yahya, Meryem 19/15
صد يقا نبيا İdris, Meryem 19/56	صد يقا نبيا İbrahim, Meryem 19/41
انا خلقناه من قبل ولم يك شيئا Zekeriya - Yahya, Meryem 19/67	وقد خلقتك من قبل ولم تك شيئا Zekeriya - Yahya, Meryem 19/9
تقيا Cebrail, Meryem 19/18 Cennet Ehli, Meryem 19/63	تقيا Zekeriya - Yahya, Meryem 19/13

Bu tabloda da görüldüğü gibi ifade tekrarları genelde kıssalarda görülmektedir. Yer yer cedel kısmında da ortaya çıkan bu ifadeler hem kıssaları kendi içinde hem de kıssa ve cedeli sûre içinde birbirine bağlamaktadır.

Meryem Sûresinde Kıssa

Meryem sûresinde 6 kıssa yer almaktadır:

1. Zekeriyyâ ve oğlu Yahya'nın mucizevî doğumu (Âyet 2-15)
2. Meryem ve oğlu İsa'nın mucizevî doğumu (Âyet 16-40)
3. İbrahim ve İbrahim'in babası ile mücadelesi (Âyet 41-50)
4. Musa (Âyet 51-53)
5. İsmail (Âyet 54-55)
6. İdris (Âyet 56-57)

Üslup açısından sûrede yer alan kıssalarda dikkat çeken en önemli husus, kıssanın takdimi ve ardından gelen ifade şeklidir. Her bir kıssa *zıkr* ifadesiyle sunulmaktadır. Zekeriya kıssasında bu masdar (ذَكَرَ) haliyle kullanılırken diğer müteakip 5 kıssada emir (وَاذْكُرْ) kalıbıyla kullanılmaktadır. Bu kapsamda, Maturîdî Zekeriya kıssasındaki ذَكَرَ kelimesinin emir kalıbında “-an” anlamında değerlendirilebileceğini,¹¹ Meryem kıssasının sunumunda yer alan وَاذْكُرْ kalıbının ise, tıpkı Zekeriya kıssasının başına atıyla وَاذْكُرْ رَبِّكَ وَرَحْمَةَ رَبِّكَ وَرَحْمَةَ رَبِّكَ وَرَحْمَةَ رَبِّكَ şeklinde düşünölebileceğini¹² belirtirken aslında aralarında sunum açıdan bir bağ olduğunu ortaya koymaya çalıştığı söylenebilir. Maturîdî Hasan Basrî'ye dayandırdığı bu yaklaşımı sûrenin tüm kıssalarında zikreder.¹³

Zekeriyyâ ve Meryem kıssalarında müteakip cümleler (إِذْ) ifadesiyle devam ettiği hâlde diğer kıssalarda (إِنَّهُ) ile başlayan cümle kıssada adı geçen kimse- nin güzel bir vasfını vurgulamaktadır. (bkz. Tablo)

إِذْ نَادَى رَبَّهُ نِدَاءً خَفِيًّا		ذَكَرُ رَحْمَةِ رَبِّكَ عَبْدَهُ زَكَرِيَّا
إِذْ انتَبَذَتْ مِنْ أَهْلِهَا مَكَانًا شَرْفِيًّا		وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ مَرْيَمَ
إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ لِمَ تَعْبُدُ مَا لَا يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ وَلَا يُغْنِي عَنْكَ شَيْئًا	إِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَبِيًّا	وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِبْرَاهِيمَ
وَنَادَيْنَاهُ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ الْأَيْمَنِ وَوَرَيْنَاهُ نَجِيًّا	إِنَّهُ كَانَ مُخْلَصًا وَكَانَ رَسُولًا نَبِيًّا	وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ مُوسَى
وَكَانَ يَأْمُرُ أَهْلَهُ بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ وَكَانَ عِنْدَ رَبِّهِ مَرْضِيًّا	إِنَّهُ كَانَ صَادِقَ الْوَعْدِ وَكَانَ رَسُولًا نَبِيًّا	وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِسْمَاعِيلَ
وَرَفَعْنَاهُ مَكَانًا عَلِيًّا	إِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَبِيًّا	وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِدْرِيسَ

Tablo: Kıssaların sûrede sunumunda yer alan ifade tarzı

Meryem sûresinin kıssalar bölümündeki bir diğer önemli yapısal özelliği ise, kıssaların 58. âyet ile sonuca bağlanmasıdır. Bu âyet, yukarıda sayılan tüm şahısları “İşte bunlar...” ifadesiyle toplamakta, âdeta hepsini secde eder halde bırakarak kıssaları sonuçlandırmaktadır: “...”kendi-lerine Rahmân'ın âyetleri okunduğu zaman ağlayarak secdeye kapanırlardı.” Bu âyetin akabinde başlayan cedel bölümü, secde âyetinin bıraktığı yerden götürür

¹¹ Maturîdî, *Te'vilât*, 3/257.

¹² Maturîdî, *Te'vilât*, 3/261.

¹³ Maturîdî, *Te'vilât*, 3/267, 269, 270, 271.

gibidir: ”...فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ أَضَاعُوا الصَّلَاةَ...” Onların ardından, namazı zayi eden kötü bir nesil geldi.” Yukarıda güzel vasıflarla peygamberler anlatıldıktan sonra onların aksine bir tavırda olan sonra gelen kötü neslin anlatımına geçilmiştir.

Sûrede, Zekeriya kıssası 2-15 âyetleri arasında yer almaktadır ve kıssa 3 bölümden oluşmaktadır: Zekeriya'nın duası ve veli istemesi, Yahya'nın müjdelenmesi ve Zekeriya'nın müjde karşısında tavrı ve Yahya'ya kitap ve hikmet verilmesi ile güzel özelliklerinin sayılması.

Zekeriya-Yahya kıssası 2-15 âyetler arasında anılmaktadır. Âyet 2'de yer alan ifade kıssaya kısa bir giriş ifadesi gibidir: “Rabbinin kulu Zekeriya'ya olan nimetini anıdır.” Kıssaya yönelik bu girişin akabinde kıssanın kendi içinde üç bölümden meydana geldiğini söyleyebiliriz:

Ayet 3-6

إِذْ نَادَى رَبَّهُ نِدَاءً خَفِيًّا
قَالَ رَبِّ إِنِّي وَهَنَ الْعَظْمُ مِنِّي وَاشْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا وَلَمْ أَكُنْ بِدُعَائِكَ رَبِّ شَقِيًّا
وَإِنِّي خِفْتُ الْمَوَالِيَ مِنْ وَرَائِي وَكَانَتِ امْرَأَتِي عَاقِرًا فَهَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا يَرِثُنِي وَيَرِثُ مِنْ آلِ
يَعْقُوبَ وَاجْعَلْهُ رَبِّ رَضِيًّا

Ayet 7-11

يَا زَكَرِيَّا إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ اسْمُهُ يَحْيَى لَمْ نَجْعَلْ لَهُ مِنْ قَبْلُ سَمِيًّا
قَالَ رَبِّ أَنَّى يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَكَانَتِ امْرَأَتِي عَاقِرًا وَقَدْ بَلَغْتُ مِنَ الْكِبَرِ عِتِيًّا
قَالَ كَذَلِكَ قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٌ وَقَدْ خَلَقْتُكَ مِنْ قَبْلُ وَلَمْ تَكُ شَيْئًا
قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِي آيَةً قَالَ آيَتُكَ أَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلَاثَ لَيَالٍ سَوِيًّا
فَخَرَجَ عَلَى قَوْمِهِ مِنَ الْمِحْرَابِ فَأَوْحَى إِلَيْهِمْ أَنْ سَبِّحُوا بُكْرَةً وَعَشِيًّا

Ayet 12-15

يَا يَحْيَى خُذِ الْكِتَابَ بِقُوَّةٍ وَآتَيْنَاهُ الْحُكْمَ صَبِيًّا
وَحَنَانًا مِنْ لَدُنَّا وَزَكَاةً وَكَانَ تَقِيًّا

وَبِرًّا بِالَّذِيهِ وَلَمْ يَكُنْ جَبَّارًا عَصِيًّا

وَسَلَامٌ عَلَيْهِ يَوْمَ وُلِدَ وَيَوْمَ يَمُوتُ وَيَوْمَ يُبْعَثُ حَيًّا

Bu ayırımı dikkat çeken en önemli dilsel ve yapısal özellik her kısımda bir nidanın olmasıdır. İlkinde Zekeriyya'nın Rabbine nidasını, ikincisinde meleğin Yahya'yı müjdelerken nidasını görmekteyiz. Üçüncüsünde ise artık Yahya doğmuş büyümüş ve kendisine hitap/nida edilmektedir: يَا حَيُّ خُذْ الْكِتَابَ بِقُوَّةٍ : “Ey Yahya kitab'a sımsıkı sarıl.”

Üslup bakımından karşılaştıracak olursak Âl-i İmrân sûresinde, Zekeriya Rabbine *dua etti* ifadesi yerine Meryem sûresinde, Zekeriya Rabbine *gizlice nida etti*; Enbiya sûresinde ise Zekeriya Rabbine *nida etti* ifadeleri yer almaktadır. Öte yandan Âl-i İmrân sûresinde Zekeriya'nın duasında ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً /*temiz nesil* talebinde bulunduğu belirtilmekte, Meryem sûresinde ise *veli* istediği söylenmektedir. Enbiya sûresinde sadece *beni yalnız bırakma*' dediği belirtilmektedir. Âl-i İmrân 'da Yahya, Allah'tan bir kelimeyi (İsa'yı) tasdik eden efendi, iffetli, salihlerden bir peygamber şeklinde vasıflandırılırken; Meryem sûresinde, daha önce adaşı olmayan bir erkek çocuk olarak vafedilir. Zekeriya'nın işaret ile konuşması konusunda da farklı ifadeler kullanılmaktadır. Âl-i İmrân sûresinde *remz*, Meryem sûresinde ise *vahy* kelimelerinin kullanılmış olduğunu görüyoruz.

Zekeriya-Yahya kıssasının buradaki sunumunun, Âl-i İmrân ve Enbiyâ sûrelerindeki sunumu ile karşılaştırdığında Meryem 19/3'te sözü edilen “gizli nida”nın, Âl-i İmrân 3/38'de yer almadığı, yalnız bir ifade ile “İşte orada Zekeriya Rabbine *dua etti*” denildiği görülür. Enbiyâ 21/89 da ise “nida” ifadesi yer almakla beraber, “Zekeriya Rabbine *nida etti*” ifadesi tercih edilmekte ve yine gizli ifadesi yer almamaktadır.

Orada Zekeriya Rabbine *dua etti*. Âl-i İmrân 3/38

Hani o, Rabbine *gizlice nida etti*. Meryem 19/3

Hani, Zekeriya Rabbine *nida etti*. Enbiyâ 21/89

Bu âyetin yorumunda, genel itibariyle tefsirlerde, Allah için gizli ve aşıkârın eşit olduğunun altı çizilmekte, ancak âyet farklı açılardan tartışılmaktadır.

Bunlardan birincisi, *cehr*-âşikârlık/seslilik ifade eden “nida”nın gizlilik ifade eden *hafiyya*' ile birlikte oluşturduğu sıfat tamlamasındaki semantik problemidir. Problemi tartışmaya açan Râzi, bunu iki şekilde açıklamaktadır:¹⁴ a) Zekeri-

¹⁴ Râzi, 21/180.

ya gücü yettiği kadar sesini yükseltmiş, ancak yaşlılık nedeniyle sesi zayıf kalmış, dolayısıyla yaptığı onun kası bakımından bir nida iken vakıta açısından ise hafi olmuştur. Dolayısıyla *nidaen hafıyye* birlikte olabilmektedir. b) Duasına icabet, namaz esnasında olduğuna göre¹⁵, duası da namazda olmuş olmalı ve namazda duanın da hafi olması gerekir.

Âyet 5'te “*veliyya*” ifadesi ile Zekeriya çocuk mu istemektedir? İlk dönem tefsir kaynakları *veli* ifadesini doğrudan *oğul* olarak yorumlamakta¹⁶, fakat daha sonraki kaynaklar bu konudaki ihtilafa işaret etmektedirler. Örneğin Râzi, bu konuda iki görüşten söz eder:¹⁷ Zekeriya “*veliyya*” ifadesi ile a.) çocuk istemiştir. b) kendisinin yerine geçecek birisini istemiştir. Râzi, burada Al-İmran, Meryem ve Enbiya'da yer alan âyetlere işaretle “çocuk istemiştir” diyen birinci görüşün doğruya daha yakın olduğunu belirtir. Mirasçı istemesine gerek olmadığını zira Meryem sûresindeki *وَإِنِّي خِفْتُ الْمَوَالِيَ مِنْ وَرَائِي* ifadelerinden anlaşıldığı kadarıyla mirasçılarının olduğunu söyleyen Râzi bu ifadenin “mirasçı” değil “çocuk” isteme mânasına alınmasının daha uygun olduğunu düşünür.¹⁸ Bikâi ise Âl-i İmrân 3/38 âyetine atfen “neslimden bir veli” kaydını düşerek çocuk olarak yorumlar.¹⁹

Konuyu Âl-i İmrân 3/38 ve Enbiyâ 21/89 âyetleri ile birlikte değerlendirdiğimizde en azından metin bağlamında açık bir “*oğul isteği*” sonucunu çıkarmak kolay gözükmemektedir. Söz konusu âyetlerde *ذُرِّيَّةٌ* “zürriyet, nesil” ve *لَا تُدْرِي* “Beni yalnız bırakma” ifadeleri iki önemli ipucudur. Bunları karşılaştıracak olursak:

Katından *temiz nesil* ver Âl-i İmrân 3/38

Katından bana bir *veli* ver Meryem 19/5

Rabbim ‘*beni yalnız bırakma*’ Enbiyâ 21/89

Üç ayrı âyette yer alan üç ayrı ifadeyi, Zekeriya'nın farklı dönemlerde yaptığı dualara atıf olarak alma imkânı var mıdır? Zürriyyet istediği gençlik dönemi, zürriyetten ümit kestiği orta yaş dönemi ve artık yalnız kalmamak için birilerini istediği bir dönem. Her üç sûrede yer alan âyetlerin siyâkı bu anlama imkân verir görünmüyor. Zira her birinde de yaşlılık hâline bir atıfta bulunduğu görülüyor. Âl-i İmrân Sûresinde ve Meryem Sûresinde kendi ifadesi ile yaşlılığını anlamaktayız. Enbiya Sûresinde ise “beni yalnız bırakma” ifadesin-

¹⁵ Âl-i İmrân 3/38

¹⁶ bkz. Mukâtil, 2/620.

¹⁷ Râzi, 21/183.

¹⁸ Râzi, 21/183.

¹⁹ Bikai, 4/520.

den anladığımız kadarıyla çocuk talebi olmamaktadır. Dolayısıyla Zekeriya'nın bu duası ve duasındaki talebi, Kur'an metninden anladığımız kadarıyla, yaşlılık dönemine rast gelmektedir.

Sûrenin üçüncü kıssası, İbrahim hakkındadır ve bu kısma bir önceki Meryem kıssasındaki kalıpla sunulmuştur: *Kitapta İbrahim'i de an.* Sûrenin diğer kıssalarından farklı olarak İbrahim kıssasının bir diğer sûrede benzer bir üslup ile sunulduğu görülür: *“Onlara İbrahim'in haberini de oku”*.²⁰ Şuara 26/69'da yer alan bu ifadenin ardından gelen İbrahim kıssasında tıpkı Meryem sûresinde olduğu gibi İbrahim'in babası ile olan tevhid mücadelesine yer verilir. İbrahim'in babasına yaptığı tebliğe yer verilen bu kıssada, İbrahim babasını Allah'a şirk koşmama noktasında uyarmaktadır. Fakat burada İbrahim'in babasına yönelik saygılı tavrı ön planda olup bu saygı, babasına yaptığı tebliğindeki dil ve üsluba da yansımaktadır.

Kıssanın sûre içindeki münasebeti bağlamında Râzi, Zekeriya-Yahya kıssası ile Meryem-İsa kıssasını birlikte telakki ederek İbrahim kıssasının Zekeriya kıssası üzerine atf olduğunu belirtir. Sûrenin gayesini, “tevhid, nübüvvet ve haşri açıklamak” diye özetleyen Râzî, tevhidi inkâr edenlerin dolayısıyla, Allah'tan başka ma'bud olduğunu söyleyenlerin iki grup olduklarını belirtir. Râzî'ye göre, bir grup, Allah'tan başka, hayy (diri), akıllı, anlayan bir mabudun bulunduğunu kabul edenlerdir ki bunlar Hıristiyanlardır. Diğerleri ise, Allah'ın dışında cansız, hayy olmayan, akli ve anlayışı bulunmayan bir ma'budun varlığını kabul ederlerdir ki bunlar putperestlerdir. “Bu iki kısım, sapıklıkta müşterek olmakla beraber, ikinci grubun sapıklığı daha büyük, daha şiddetlidir” diyen Râzî'ye göre, Allah, önce birinci grubun yani Hıristiyanların, sapıklığını açıkladıktan sonra, ikinci grubun yani putperestlerin sapıklığı hususunda söze başlıyarak “*Kitapta an*” buyurmuştur. *Kitapta İbrahim'i an* ifadesinin, Meryem 2 âyetine yani Zekeriya-Yahya kıssasının ilk âyetine atf olduğunu söyleyerek, sûre içindeki bütünlüğe dikkat çekmeye çalışan Râzî'ye göre, Zekeriya ve Meryem'in kıssaları sona erince, Allah sanki şöyle demektedir: “Zekeriya'nın durumunu anlattım. O hâlde sen de “İbrahim'in hâliinden bahset” diyerek Allah, Hz. Peygambere İbrahim'den bahsetmesini emretmiştir. Çünkü Râzî'nin ifadesiyle, ne Hz. Peygamber, ne kavmi ve ne de beldesinde bulunanlar ilim ve kitap mütalaa etmekle meşgul olmadıklarından dolayı, Hz. Peygamber'in bu kıssayı olduğu gibi, hiçbir ilavede

²⁰ Şuara 26/69-89; ... *وَآتِلْ عَلَيْهِمْ نَبَأَ إِبْرَاهِيمَ* şeklindeki sunum, İbrahim dışında Adem'in çocuklarının (Mâide 5/27), Nuh'un (Yûnus 10/71) ve ismi âyette geçmemekle beraber tefsirlerde Bel'am b. Baure olarak teşhis edilen şahsın (Arâf 7/175) kıssalarında da göze çarpar.

bulunmaksızın ve eksiksiz haber verip anlatması, gaybtan bir haber verme ve onun nübüvvetine delalet eden kesin bir mucize olmuştur.²¹

Sûrenin 58. âyeti ile birlikte kıssalar kısmı sonuca ulaştırılmaktadır. Zeke-riya'dan başlayıp İdris'e kadar adı anılan peygamberlerin her biri hususi bir övgüye mazhar oldukları anlatılmış; burada ise "İşte bunlar" denerek hepsine toplu bir övgü yapılmıştır. Burada bu peygamberler hakkında ortaya çıkan temel nitelendirmelere bakılırsa ortaya şu sonuçlar çıkmaktadır:

Her şeyden önce bu peygamberler Allah'ın nimetine mazhar olmuş kişilerdir. Onlara nübüvvet verilmesi, hidayet verilmesi ve seçilmiş olmaları onlara verilmiş başlıca nimetlerdir. Her biri hakkında yapılan özel övgüler ve verilmiş nimetler haklarında anlatılan kıssalarda değinilmiştir. Zekeriya'ya, hanımına ve oğlu Yahya'ya Allah'ın bir nimeti ve rahmeti olarak, kendisi yaşlı, hanımı kısır olduğu hâlde, Yahya verilmiş ve peygamber kılınmıştır. Meryem'e mucizevî şekilde, İsa verilmiş, doğum esnasında Allah tarafından hurma ve su ikram edilmiş ve İsa'ya peygamberlik verilmiştir. İbrahim'in hem kendisine hem de çocuklarına nübüvvet verilmiş, neslinden peygamberler gelmiştir. Oğlu İshak ve torunu Yakup peygamber kılınp hepsinin adları kendilerinden sonraki nesiller arasında yüceltilmiştir. Musa'ya nübüvvet ile birlikte kardeşi Harun destek olarak verilmiştir. İsmail nübüvvet ile onurlandırılmış, Rabbi katında kendisinden hoşnut olunduğu belirtilmiştir. İdris yüksek mekânlara yüceltilmiştir.

Söz konusu nimet ve rahmete mahzar olan bu peygamberlerin zürriyet olarak birbirinin neslinden gelmelerine dikkat çekilmektedir. Hepsinin atası Âdem olmak üzere sırasıyla bu nesillerde İdris, Nuh, İbrahim, İsmail ve İshak, İsrail/Yakup, Musa ve Harun, Zekeriya ve Yahya, Meryem ve İsa bulunmaktadır. Bunların Allah tarafından hidayet edilip seçildikleri belirtilmektedir. Fakat bütün bu nimetlere ve yüceliklere rağmen, onların Allah'ın âyetleri karşısında ağlayarak secdeye kapandıkları belirtilmektedir. Buradaki "ağlayarak secdeye kapanma" ile kıssalar bölümünde adı geçen bütün peygamberlerin kulluklarına dikkat çekilmektedir. Hepsi kul olarak, Allah'ın nimetine, hidayetine muhtaçtır. Hepsi sonuçta insan neslinden gelmektedir. Allah'ın kendilerine verdiği nimetlere, hidayete ve seçilmişliklerine rağmen onlar, Allah'ın âyetleri karşısında "ağlayarak secdeye kapanırlar".²²

²¹ Râzî, 21/222.

²² Kur'an'da "ağlayarak secdeye kapanmak" ifadesi İsrâ 17/107 âyetinde de temas edilmektedir. Ayrıca Enfal 8/2 âyetin de Allah'ın âyetleri kendilerine okunduğunda müminlerin imanları artacağı belirtilmektedir.

Kissalar bölümünün en uzun kıssasının Meryem ve İsa kıssası olduğu hatırlandığında âyette secdeye ve dolayısıyla kulluğa yönelik bu vurguların oldukça anlamlı olduğu söylenebilir. Sürede İsa'ya ulûhiyet atfedilmesi ve Allah'ın oğlu vasfının verilmesine karşı, oldukça geniş bir eleştiri bulunmaktadır. Nitekim bu eleştiri, Meryem ve İsa kıssası ile de sınırlı olmayıp cedel kısmında da devam etmektedir.

Kaynaklar

- Bikâî, Burhâneddin Ebu'l-Hasan İbrahim b. Ömer, *Nazmu'd-Dürer fi Tenâsubi'l-Âyât ve's-Suver*, Beyrut 1995.
- Gökkır Bilal, "Form and Structure of Sura Meryem- A Study from Unity of Sura Perspective" *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2006, 16/1, Isparta.
- Kutub, Seyyid, *et-Tefsîrû'l-Fennî fi'l-Kurân*, (çev. Süleyman Ateş, *Kur'an'da Edebi Tasvir*, Ankara 1967) Beyrut 1966.
- Maturîdî, Ebu Mansur Muhammed, *Te'vilâtu Ehli's-Sünne*, Beyrut 2004.
- Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîrû Mukâtil*, Kahire 1983.
- Râzî, Fahreddin, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, (çev. S. Yıldırım, L. Cebeci, S. Kılıç ve S. Doğru, Ankara 1993) Beyrut ts.
- Salih, Suphi, *Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'ân*, İstanbul, ts.
- Suyûtî, Celaleddin Abdurrahman, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Dimaşk Beyrut 1993.
- Yıldırım, Suat, *Kur'an'da Ulûhiyet*, İstanbul 1987.
- Zerkeşî, Bedreddin, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Kahire 1957.